

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАВАЛЬНЮК ІГОР ВІКТОРОВИЧ

УДК 342.56

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА
СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УКРАЇНІ

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Реферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
член-кореспондент НАПрН,
заслужений юрист України

Пархоменко Наталія Миколаївна,

Інститут держави і права

імені В.М.Корецького НАН України,

завідувач відділу теорії держави і права;

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України,

заслужений юрист України

Колодій Анатолій Миколайович,

Інститут правотворчості та

науково-правових експертиз НАН України,

головний науковий співробітник відділу

дослідження проблем правотворчості та адаптації

законодавства України до права ЄС;

доктор юридичних наук, професор,

Марчук Микола Іванович,

Харківський національний університет

внутрішніх справ,

декан, факультету № 4.

Захист відбудеться 25 липня 2024 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Світлана ПИЛИПЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблематика забезпечення права на справедливий суд у контексті конституційного права зумовлена необхідністю приведення національного конституційного законодавства та судової системи до відповідних аналогів розвинених, демократичних країн, а також дослідження зазначеного права з позиції того фундаменту, який дає можливість людям реалізовувати інші свої невід'ємні права. Крім того, видається необхідним, спираючись на конституційне гарантування справедливого судочинства через призму міжнародних зобов'язань України, виявити шляхи подолання існуючих у вітчизняному правовому полі проблем забезпечення права на справедливий суд. Механізм судового розгляду представляє собою найоптимальніший спосіб захисту людиною своїх порушених прав, свобод та інтересів, і саме тому наявність ефективної конституційної регламентації судочинства, основою якої є право на справедливий суд, виступає базовою складовою розвитку сучасної правової держави. Україна як повноцінна частина міжнародної правової спільноти, має певний ряд обов'язків, закріплених у міжнародних договорах та документах, багато з яких містять офіційне конституційне закріплення принципу забезпечення права на справедливий суд. Зокрема, до таких документів відноситься Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини, у ст. 6 якої зазначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом. Положення Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, у свою чергу, тлумачаться Європейським судом з прав людини у його рішеннях. Водночас, будь-який міжнародний договір може позитивно вплинути на судову систему окремої держави виключно у випадку, коли у ній буде ефективно забезпечено відповідне конституційне право. Нормами Конституції України передбачено, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом. Відповідне право в Україні забезпечується судовою системою. Разом із цим, одним з головних завдань Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції є офіційне тлумачення норм Конституції України, що також є важливим у рамках дослідження права на справедливий суд.

Проведена в Україні судово-правова реформа, отримала неоднозначну оцінку. Не дивлячись на те, що деякі вчені відмічають певні її успіхи, на думку багатьох практикуючих юристів, нажаль, не принесла необхідних, якісних змін у роботу судової системи і показала себе як недостатньо ефективна. Вбачається, що для більш ефективного реформування судочинства України необхідно звернутися, зокрема, до зарубіжного досвіду забезпечення конституційного права людини на справедливий суд, аналізуючи успіхи та недоліки конституційно-правових механізмів забезпечення справедливого судочинства зарубіжних держав та гармонізуючи українське конституційне законодавство з міжнародними стандартами.

Сьогодні, під час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, світ, як і під час Першої та Другої світових війн, стоїть перед небезпекою для конституційних, фундаментальних прав людини. Питання справедливості у

суспільстві стоїть дуже гостро, про що свідчить його реакція на численні гучні затримання корупціонерів серед посадовців. Сьогодні формується нова модель майбутньої держави, у якій важливе місце посідає, зокрема, забезпечення права на справедливе судочинство. Отже, актуальність теми роботи полягає у тому, щоб у існуючих умовах розвитку держави створити дієвий конституційно-правовий механізм і зробити право на справедливий суд невід'ємною частиною діяльності судової системи в Україні.

Тематика конституційно-правових досліджень справедливого судочинства, нажаль, не досить широко представлена у роботах вітчизняних науковців. Проте можна виділити таких вчених, які у своїх наукових працях досліджували окремі аспекти права на справедливий суд. Серед них можна зазначити наукові праці: Д. Аблязова, В. Авер'янова, О. Бакалінської, Ю. Барабаша, В. Баштанника, Г. Бережанського, Н. Болібрух, А. Бучика, В. Величка, Т. Гардашук, О. Головка, В. Городовенка, Н. Грень, І. Гриценка, Є. Діденка, В. Дудченко, І. Жаровської, О. Житник, С. Зеленського, А. Колодія, В. Комарова, В. Кононенка, О. Коровайка, С. Короєда, У. Коруц, О. Котович, Д. Крикливця, О. Кучинської, В. Лемака, А. Лужанського, С. Луніна, Л. Лобойко, Є. Марченка, М. Марчук, О. Махніцького, А. Медвідя, Ю. Мирошніченко, Л. Москвич, О. Овчаренко, Н. Пархоменко, Т. Подковенко, М. Погорецького, С. Погребняка, О. Прокопенка, П. Рабіновича, Н. Сакари, Н. Сизої, Р. Сопільника, С. Степанової, В. Тація, О. Ткачук, В. Толкачової, Е. Тригубова, О. Хотинської-Нор та інших. Однак у більшості робіт науковців приділяється недостатньо уваги власне конституційним основам забезпечення права на справедливий суд в Україні, а деякі дослідження, нажаль, втратили свою актуальність у зв'язку зі стрімкими законодавчими змінами останніх років.

Серед зарубіжних авторів, які зверталися до дослідження права на справедливий суд, слід назвати: Д. Адамса, Р. Алексі, Г. Альфредсона, Т. Андерсона, К. Апеля, В. Бернхема, Е. Бремса, Д. Вільямса, Д. Вудхауса, Г. Гаттінари, Г. Герберта, Р. Дебока, Е. Джонсона, К. Доблера, Д. Ейлерса, К. Ендерса, Д. Калмерса, А. Кохена, П. Леанзи, С. Мейсона, Т. Парсонса, М. Перрі, О. Прайда, Д. Скотта, С. Тротера, П. Рікера, К. Розакіса, Д. Робертсона, С. Рошана, Ч. Тейлора, А. Токвіля, Г. Флетчера, Г. Хадсона, Г. Харта, Й. Хейзінга, П. Шлосера, М. Шоу. Проте, більша частина із зарубіжних робіт написані згідно з реаліями тієї чи іншої держави, тому не можуть виступати повноцінними посібниками для удосконалення конституційних положень справедливого судочинства в Україні, а є лише допоміжною літературою для вітчизняної наукової спільноти.

Все це свідчить про високу актуальність і необхідність здійснення комплексного та ґрунтовного дослідження конституційних основ забезпечення права на справедливий суд в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконувалася відповідно та для забезпечення реалізації Законів України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII; «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016

року № 1402-VIII; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; «Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», схваленої Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006; «Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки», затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року.

Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 березня 2024 року (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у формуванні сучасної моделі конституційних засад забезпечення права на справедливий суд в Україні та окресленні напрямів удосконалення галузевого законодавства України шляхом опрацювання зарубіжного досвіду.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження було поставлено такі основні *завдання*:

- окреслити філософсько-методологічні засади дослідження правового феномену справедливості в суспільстві;
- обґрунтувати типологію справедливості та основні підходи до її визначення в системі конституційно-правових цінностей;
- опрацювати генезу доктрини права на справедливий суд в сучасному суспільстві;
- осмислити конституційно-сутнісні основи забезпечення права на справедливий суд у конституційному державно-правовому механізмі, спираючись на принципи правовладдя та верховенства права;
- визначити спеціальний суб'єктно-об'єктний склад конституційного права на справедливий суд, з'ясувати його зміст, а також виділити його відповідні базові змістовно-компонентні категорії, в тому числі на основі практики Європейського суду з прав людини як головного орієнтиру щодо засад реалізації права на справедливий суд;
- охарактеризувати організаційну змістовно-компонентну категорію конституційного права на справедливий суд;
- розглянути природну змістовно-компонентну категорію конституційного права на справедливий суд та виділити її складові;
- визначити процедурну змістовно-компонентну категорію конституційного права на справедливий суд;
- з'ясувати конституційно-правові засади забезпечення права на справедливий суд в Австралії;
- розкрити сутність нормативно-правового механізму забезпечення права на справедливий суд у Великій Британії;

- охарактеризувати досвід конституційно-правової регламентації та реалізації права на справедливий суд у США;
- визначити особливості конституційно-правової системи гарантування справедливого судочинства в Канаді;
- узагальнити конституційно-правове забезпечення права на справедливий суд в окремих країнах Європейського Союзу;
- з'ясувати доктринально-нормативні проблеми конституційно-правового тлумачення справедливого судочинства в Україні;
- сформулювати авторський підхід до розуміння конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні та охарактеризувати його складові;
- окреслити ціннісно-раціональні напрями вдосконалення інституційно-конституційних гарантій регламентації права на справедливий суд в Україні;
- визначити шляхи гармонізації конституційного законодавства в сфері забезпечення права на справедливий суд в Україні із європейськими вимогами справедливого судочинства;
- осмислити реалізаційні особливості вдосконалення окремих елементів конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні.

Об'єктом дослідження є система правових, конституційних та інших правових відносин, що виникають у сфері забезпечення права на справедливий суд в Україні.

Предметом дослідження є конституційні основи забезпечення права на справедливий суд в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є наукові підходи, принципи та методи наукового пізнання. Дослідження проводилося шляхом застосування комплексу методів (загальнонаукових і спеціальних), що були обрані, враховуючи поставлену мету, визначені завдання, об'єкт та предмет дослідження. Багатоаспектність вивчення теоретичних та практичних засад утвердження і реалізації права на справедливий суд в Україні зумовила застосування відповідної методології. Зокрема, використано методи аналізу та синтезу, за допомогою яких можливою стала загальна характеристика філософсько-методологічних аспектів дослідження правового феномену справедливості в суспільстві (підрозділ 1.1), а також обґрунтування типології справедливості (підрозділ 1.2); діалектичний метод, який дозволив дослідити генезу доктрини права на справедливий суд, а також виділити основні підходи до визначення справедливості в системі конституційно-правових цінностей (підрозділи 1.2. і 1.3). Застосування системно-структурного методу послугувало інструментом для обґрунтування аксіологічних напрямів вдосконалення інституційно-конституційних гарантій регламентації права на справедливий суд в Україні (підрозділ 4.2). Метод системного аналізу був використаний в ході аналізу доктринально-нормативних проблем конституційно-правового тлумачення справедливого судочинства в Україні, а також для опрацювання методики та основних підходів до забезпечення права на справедливий суд в контексті верховенства права та правовладдя (підрозділи 2.1 і 4.1); структурно-

функціональний метод дав можливість дослідити реалізаційні особливості вдосконалення імпліцитних елементів конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні (підрозділ 4.4); за допомогою порівняльно-правового методу проведено компаративний аналіз зарубіжного досвіду конституційного забезпечення права на справедливий суд та визначено можливості його застосування у вітчизняній конституційній доктрині та практиці (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5). Широке застосування отримав формально-юридичний метод, який зробив можливим належне опрацювання нормативного конституційно-правового масиву, формулювання визначень спеціальних понять дослідження, зокрема під час формулювання пропозицій щодо удосконалення гармонізаційних та реалізаційних аспектів конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні (підрозділи 1.2, 2.2, 4.2, 4.3, 4.4). Застосування логіко-семантичного методу сприяло удосконаленню понятійно-категоріального апарату роботи, розширенню та уточненню досліджуваних понять та категорій (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3, 2.4, 2.5). Логіко-правовий метод надав можливість з'ясування новітніх тенденцій та проблематики конституційно-правового забезпечення справедливого судочинства в Австралії (підрозділ 3.1), Великій Британії (підрозділ 3.2), США (підрозділ 3.3), Канаді (підрозділ 3.4), Німеччині, Франції, Іспанії та Італії (підрозділ 3.5).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших монографічних робіт, яка підготовлена комплексно, з використанням сучасних досліджень та методів наукового пізнання і спрямована на розробку принципово нового концептуального розуміння та якісного підходу до конституційних основ забезпечення права на справедливий суд в Україні, спираючись на сучасну доктрину справедливого судочинства та конституційно-правовий досвід світових країн. У результаті проведеної роботи сформульовано нові наукові положення та висновки, які запропоновані здобувачем особисто. Основні з них наступні:

вперше:

— запропоновано авторську дефініцію «права на справедливий суд», яка на відміну від існуючих раніше, визначає його як затверджену на конституційному рівні можливість людини здійснювати безперешкодний справедливий захист власних прав, свобод та інтересів, які були порушені, у відповідних державних інституціях;

— визначено специфічний конституційно-правовий суб'єктно-об'єктний склад права на справедливий суд, реалізація якого має відбуватися, спираючись на засади надання переваги захистові законних прав, свобод та інтересів суб'єктів порівняно з інтересами держави настільки, наскільки це є прийнятним для більшої частини суспільства; а також визначено комплекс суб'єктно-об'єктних характеристик права на справедливий суд;

— обґрунтовано, що зміст права на справедливий суд визначається як комплекс природних, організаційних, а також процедурних компонентів, заснованих на принципі верховенства права, що забезпечують незалежний, безсторонній, доступний та справедливий суд, а також виділено базові змістовно-компонентні

категорії конституційного права на справедливий суд: природна; організаційна; процедурна;

— надано авторську дефініцію конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні, яка вирізняється серед наявних в науці конституційного права аналогічних дефініцій тим, що відповідний механізм розглядається як комплекс конституційно-правових засад та відповідної багатоаспектної процедури формування певних об'єднаних між собою організаційних та матеріально-технічних інструментів практичного виконання юридичних приписів, головна мета яких – гарантія захисту права людини на справедливе судочинство;

— запропоновано концептуальну модель розвитку конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні, метою якої є досягнення балансу між міжнародним і конституційним національним правом за допомогою системного підходу до розвитку конституційного права України на основі перетворень ціннісного та правореалізаційного характеру;

— запропоновано авторську дефініцію права на судовий захист, як складову частину права на справедливий суд – можливість людини звернутися за захистом своїх прав до суду, яку забезпечує процесуальний обов'язок суду гарантувати надання такого захисту, із використанням усіх передбачених процесуальними нормами можливостей, для того, щоб здійснити повний та своєчасний розгляд справи і винести належним чином аргументоване й справедливе судове рішення.

Удосконалено:

— спеціальне термінологічне поняття суду, відповідно до якого останній є державним органом судової влади, утворення, реорганізація і ліквідація якого відбувається згідно із законом, та який є частиною системи судоустрою України і здійснює правосуддя, керуючись засадами верховенства права, справедливості судочинства;

— аргументацію того, що реалізація, охорона та захист основних прав людини, зокрема, конституційного права на справедливий суд, супроводжується та зумовлюється юридичним феноменом правовладдя, яке включає: 1) якість закону; 2) судовий контроль стосовно дій органів виконавчої влади; 3) доступ до суду; 4) презумпція неупередженості суддів; 5) свобода слова; 6) правова захищеність особистості; 7) конституційно-правовий феномен «права на справедливий суд», що перебуває в процесі постійного розвитку;

— розуміння прецедентних змістовних засад категорії права на справедливий суд, сформованих Європейським судом з прав людини в процесі дослідження та аналізу кейсів відповідної практики, які чинять вплив на конституційне право України;

— позиції, що основними нормативними гарантіями конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні з ціннісних позицій мають виступати: 1) справедливість судочинства; 2) експліцитність судочинства; 3) розгляд справи упродовж розумного строку; 4) незалежність суду; 5) безсторонність суду; 6) утворення суду законом;

— дефініцію експліцитності як виду реалізації соціально-орієнтованої судової влади, завдяки якому через відповідні канали проходить стабільний потік інформації у

публічний простір, що підкріплюється нормативною базою з чітким визначенням компетенції судових органів та їх посадових осіб, яка, у свою чергу, ґрунтується на праві особи на справедливий суд, а також визначення елементів експліцитності та її основних ознак і функцій (інформативна; наскрізна; праксеологічна; контролююча; правозабезпечувальна).

Дістали подальшого розвитку:

— пропозиції щодо формування компетентного судочинства як складової права на справедливий суд: 1) допуск кандидатів із резерву до участі у конкурсі на посаду суддів Вищою кваліфікаційною комісією суддів України в спрощеному варіанті; 2) створення чітких критеріїв фізичних та психічних показників здоров'я для кандидатів; 3) перегляд процесу спеціальних перевірок кандидатів Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, шляхом оптимізації процедури та строки проведення спеціальних перевірок, використання інформації державних електронних інформаційних ресурсів, на основі яких організуються такі перевірки, а також мінімізувавши паперовий документообіг; 4) надання можливостей Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Раді суддів України права самостійного проведення спеціальних перевірок на основі даних, які отримані в результаті електронної інформаційної взаємодії;

— положення щодо покращення ефективності процесу виконання рішень суду шляхом проведення певних організаційно-правових заходів: 1) імплементація міжнародного досвіду виконавців у вітчизняну практику; 2) запроваджено критерії виконання судового рішення недержавними структурами; 3) виконання приватними виконавцями рішень суду на загальних підставах; 4) забезпечення виключно добровільності звернення до приватного виконавця; 5) контроль за забезпеченням виконання судового рішення та притягнення до відповідальності всіх тих, хто порушує відповідний принцип; 6) введення адміністративної і кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень;

— рекомендації щодо вдосконалення конституційно-правових гарантій справедливого судочинства: 1) безпосередня регламентація права на справедливий суд в Конституції України; 2) позбавлення процедур реалізації права на справедливий суд від будь-якого політичного впливу шляхом запровадження незалежної системи призначення суддів на посади; 3) забезпечення ефективних процедур судового контролю за допомогою формування ідеології судового контролю на основі рішень Європейського суду з прав людини та визначення меж участі судів у виконанні рішень; 4) зменшення судових витрат у процедурах захисту права на справедливий суд, шляхом надання пільг, відстрочки, розстрочки платежів; 5) збільшення рівня грошових компенсацій за порушення стандартів справедливого судочинства; 6) забезпечення конституційної регламентації всебічної заборони будь-якої дискримінації громадян у процесі реалізації ними конституційного права на справедливий суд; 7) вдосконалення системи електронного правосуддя; 8) впровадження ефективних механізмів судового адміністрування; 9) створення системи спеціалізованих, неприбуткових громадських організацій для сприяння забезпеченню права особи на справедливий суд; 10) досягнення, зміцнення та підтримка високого авторитету суду в соціальній структурі українського суспільства;

— положення щодо забезпечення незалежності й безсторонності суддів як частини системи конституційних гарантій справедливого судочинства в Україні, у зв'язку із чим мають бути вжиті певні заходи: 1) розробка механізму запобігання можливим зловживанням права на відвід, зокрема з метою затягнути судовий процес; 2) запровадження правила: якщо відвід судді заявляється повторно, і у минулий раз рішення щодо нього було прийнято на користь суду, відповідний суд може відмовити у задоволенні заяви, оскільки у такому випадку вбачається зловживання заявником своїми процесуальними правами;

— рекомендації щодо забезпечення конституційної гарантії розумного строку судочинства як складової системи гарантій забезпечення права на справедливий суд: 1) необхідність посилення відповідальності кожної із сторін судового процесу за невиконання своїх обов'язків; 2) необхідність формування чіткого переліку критеріїв, за яких продовження строків розгляду справи не буде вважатися порушенням вищезазначеного принципу; 3) за порушення строків судового розгляду має існувати визначена законом відповідальність, яка, проте, має наставати у випадку, якщо конкретне порушення мало місце саме через дії або бездіяльність судді, про що існують беззаперечні докази;

— пропозиції щодо змін законодавства з метою зменшення впливу на суддів, шляхом: 1) внесення змін до частини 2 статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII стосовно визначення, що особам, які не є потенційними чи безпосередніми учасниками судового процесу, забороняється будь-яким чином втручатися до відповідного судового розгляду; 2) внесення змін до частини 1 статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, із зазначенням, що: «Кожна особа має право на захист її прав, свобод та інтересів безстороннім, незалежним судом, що діє згідно з принципом верховенства права»;

— рекомендації щодо удосконалення ефективності реалізації конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні з реалізаційних позицій: 1) гнучка система поновлення строків позовної давності/звернення до суду без встановлення автоматичної відмови у доступі до правосуддя у випадку їх пропущення; 2) стратегія доступності правосуддя для осіб з будь-яким матеріальним станом шляхом оптимізації розміру судових витрат; 3) належне функціонування органів з надання первинної безоплатної правової допомоги; 4) відповідальність держави за завідомо неправосудні рішення; 5) матеріальна відповідальність винної сторони за умисне затягування процесуальних строків.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в роботі висновки і пропозиції використані або можуть бути використані у:

— у правотворчій діяльності – з метою вдосконалення Конституції України та спеціального законодавства України щодо забезпечення права на справедливий суд;

— у науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження науковцями теоретичних та прикладних аспектів конституційного права, конституційного процесу, конституціоналізму в Україні (акт Національної академії внутрішніх справ від 05 квітня 2024 року № 25-нд);

— у правозастосовній діяльності – судьями Конституційного Суду України, судьями Верховного Суду та судьями інших судів у системі судоустрою України (акт Малиновського районного суду м. Одеси від 29 березня 2024 року № 01/65/24, акт Одеського апеляційного суду від 29 квітня 2024 року);

— у освітньому процесі – під час викладання та вивчення курсів з «Конституційного права України», «Конституційної юстиції», інших спеціальних курсів, які відображають конституційно-правову проблематику, а також при підготовці відповідних посібників, підручників, науково-практичних коментарів тощо (акт Міжнародного гуманітарного університету від 03 квітня 2024 року, акт Національного університету «Одеська морська академія» від 04 квітня 2024 року, акт Національної академії внутрішніх справ від 05 квітня 2024 року № 24-оп).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, що викладені в дисертації, оприлюднено на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах: «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 18–19 червня 2021 р.); «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 23–24 липня 2021 р.); «Проблеми та стан дотримання і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 20–21 серпня 2021 р.); «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 25–26 березня 2020 р.); «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпро, 1–2 жовтня 2021 р.); «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Харків, 19–20 листопада 2021 р.); «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 12–13 листопада 2021 р.); «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (м. Одеса, Україна, 10–11 грудня 2021 р.); «Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії» (м. Львів, 17–18 грудня 2021 р.); «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (м. Харків, 21–22 січня 2022 р.); «Пріоритетні напрями розвитку правової системи України» (м. Львів, 28–29 січня 2022 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли своє відображення в тридцяти семи наукових працях, а саме: одній монографії, двадцяти п'яти статтях, що опубліковані у фахових наукових українських та зарубіжних виданнях, а також тезах одинадцяти доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та семи додатків. Список використаних джерел містить 640 найменувань та викладений на 70 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 599 сторінок, із них обсяг основного тексту – 504 сторінки. Додатки розміщені на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його зв'язок із науковими програмами, планами, темами, грантами, окреслено мету і

завдання, об'єкт і предмет, визначено методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості, що свідчать про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади та генеза доктрини права на справедливий суд» містить три підрозділи.

У підрозділі 1.1 «Філософсько-методологічні засади дослідження правового феномену справедливості в суспільстві» окреслено поняття справедливості у філософсько-методологічному аспекті. Зазначено, що питання, яке стосується суті принципів справедливості є тотожним питанню про її конкретну функцію в соціальній структурі. Визначено філософсько-правові особливості та функції справедливості в суспільстві, зокрема, змістовну, еталонну і раціональну. Наголошено, що одне з головних завдань справедливості як правового та соціального феномену полягає в легітимації порядку у суспільстві.

Визначено, що загальна справедливість відповідає на питання про призначення і сенс спільного, об'єднаного функціонування судочинства в суспільстві і державі та є тотожною поняттю чесноти. При цьому, загальна справедливість використовується як можливість корекції приватної справедливості, як фундамент для формування меж її претензій і паралельно – як її безпосередня основа. Приватна справедливість, у свою чергу, це чітко структурована система розподілу благ і обмежень людського соціуму в межах одного соціального, державно-організаційного простору. Приватна справедливість виконує функцію по досягненню певних цілей та за своєю суттю є формальною, раціональною, формалізованою та інструментальною.

Наголошено, що основні проблеми та труднощі, щодо аналізу феномену справедливості у сфері конституційного права, стосуються відсутності регулятивного елементу доктрини. Таким чином, для аналізу конституційно-правової природи феномену справедливості необхідний аналіз його регулятивних показників, нормативного наповнення, типології та основних підходів до її визначення у системі конституційно-правових цінностей.

У підрозділі 1.2 «Типологія справедливості та основні підходи до її визначення в системі конституційно-правових цінностей» виявлено та проаналізовано проблеми дослідження основних підходів до визначення справедливості у ціннісно-правовому аспекті, а також обґрунтовано відповідну типологію. Визначено, що у межах, обумовлених конституційним правом, справедливість в рамках синтезу наукових парадигм диференціюється на: розподільну; змістовну; формальну; процедурну; ретрибутивну; дистрибутивну; комутативну.

Констатовано, що розподільна справедливість тотожна економічній, і причиною цього є їх спільність на тлі роботи з економічними витратами і вигодами. Вона полягає в знаходженні оптимального методу розподілу благ, у затвердженні відповідних норм подібного розподілу, в нагляді за розподілом. Основна проблема розподільної справедливості – це дослідження головних параметрів і масштабів розподілу матеріальних благ.

Аргументовано, що комутативна справедливість у відповідній парадигмі розуміється як добровільність і взаємна вигода, і з цієї причини вона не вимагає ніяких неупереджених норм або державного втручання. Все, що потрібно від держави, – це протидія обману і насильству, про все інше люди подбають самі. Таким чином, теорії, що лежать в контексті комутативної доктрини справедливості, звертаються до оцінки справедливих або несправедливих «правил гри», що лежать в основі комунікацій (переважно обміну).

Наголошено, що процедурною справедливістю є комплекс правил, що створені та покликані забезпечити справедливість наслідків певної дії незалежно від будь-яких обставин.

Обґрунтовано, що дистрибутивна (соціальна) справедливість, як поняття, показує, по-перше, комплекс відносин всередині соціуму обмінно-розподільного типу, а по-друге – сформовані на базі соціальної практики світоглядні цінності.

Констатовано, що під змістовною справедливістю слід розуміти справедливість самих проголошуваних принципів, якими б вони не були. Суперечка про переваги концепції справедливості – це в значній мірі суперечка про переваги пропонованих принципів.

Обґрунтовано, що формальна справедливість відрізняється від змістовної тим, що не володіє нормативними уподобаннями. Їй необхідні тільки послідовність і сталість в реалізації всіх затверджених норм. Справжня справедливість в переважному розумінні, а також формальна справедливість рівнозначні одна одній. Неодмінна нечіткість законів в цілому і масштабна сфера їх розуміння допускає певне свавілля в рішеннях, яке можна звести до мінімуму виключно дотримуючись справедливості. Доведено, що в ситуації, де можна бачити формальну справедливість, – підпорядкування закону і дотримання допустимих очікувань, – можливо, в більшості випадків, побачити і реальну справедливість.

Доведено, що ретрибутивна (відплатна, юридична) справедливість розглядає людину не у взаємному відношенні з іншими людьми (як всі інші типи), а в співвіднесенні з собою і з певними стандартами суспільства. Незважаючи на те, що, говорячи про відплатну справедливість, найчастіше мають на увазі її «каральну функцію», яка представлена в теорії покарання, з проведеного аналізу стає очевидною і інша її сторона – відплата добром за добро. При цьому, ця друга сторона відплатної справедливості володіє значною специфікою, що відрізняє її від відплати як карі. Ця специфіка виражається в її ініціативному характері і передбачуваній, очікуваній «відплаті» за добро. Благодіяння тут, на відміну від початкового сенсу правила подяки, виступає не як відповідна дія (власне «відплата»), а в якості морального обов'язку давати, допомагати тощо.

Наголошено, що з точки зору конституційно-правової суті феномену справедливості, типи справедливості всебічно її характеризують і, в кінцевому підсумку, сприяють реалізації конституційних принципів формування системи права держави.

Підрозділ 1.3 «Генеза доктрини права на справедливий суд» присвячений обґрунтуванню генези доктрини права на справедливий суд в історичних періодах

стародавнього світу, в тому числі античності, римського впливу, середньовіччя, епохи відродження, епохи нового часу, новітньої епохи. Визначено дефініції категорії «суд», «справедливість», «судова влада» та «право» в конституційно-правовій площині з метою ефективнішої характеристики категорії «право на справедливий суд».

Обґрунтовано, що зміст права на справедливий суд із часом змінювався, шляхом то поглиблення, то, навпаки, надмірного звуження, аж доки не набув сьогоденної глибини та значущості. Наголошено, що різні цивілізації у різні проміжки своєї історії визначали категорії «суд», «право» та «справедливість» вельми неоднозначно.

Обґрунтовано, що право на справедливий суд, як юридичний феномен, потребує включення до свого змісту категорії право, яка має характеризуватися суб'єктивним значенням. Визначено, що вірне тлумачення категорії «суд» дає можливість її імплементації у сучасну концепцію розуміння права на справедливий суд, шляхом виділення його інституційних характеристик, функцій та завдань.

Розділ 2 «Конституційно-правовий зміст, основи та компоненти права на справедливий суд як основи сучасного правовладдя» містить п'ять підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Конституційно-сутнісні основи забезпечення права на справедливий суд крізь призму принципу верховенства права» наголошено, що розвиненість конституційного права характеризує сутність та ефективність сучасної демократичної та правової держави як такої. Констатовано, що система конституційного права напряду впливає на усе національне-позитивне право.

Наголошено, що головним орієнтиром кожної системи права повинно бути його верховенство. Праву властиві певні демократичні риси, які повинні бути юридично визначені і закріплені, тобто бути орієнтиром на справедливість, рівність, об'єктивність, моральність. Наголошено, що верховенство права є широкою та масштабною в конституційно-правовому сенсі категорією, що створює відповідне підґрунтя, невідривно супроводжує та зумовлює реалізацію конституційного права на справедливий суд.

Визначено складові елементи верховенства права в аспектах забезпечення справедливого судочинства: 1) пріоритетність прав людини у роботі будь-якого державного органу; 2) справедливість у судовій системі; 3) чіткість меж будь-якого судового провадження; 4) довіра до суддів з боку суспільства; 5) обов'язковість виконання судового рішення для всіх учасників процесу та державних органів; 6) можливість оскарження судових рішень у вищій інстанції; 7) остаточність рішення суду; 8) незалежність правосуддя від впливу законодавчої гілки влади; 9) забезпечення з боку держави, у ситуаціях із використанням зброї, ефективного та швидкого розслідування справи.

Акцентовано увагу на тому, що ефективне функціонування системи правосуддя будь-якої демократичної держави визначається, насамперед, реальними можливостями реалізації її громадянами права на справедливий суд.

У підрозділі 2.2 «Конституційний зміст та суб'єктно-об'єктний склад права на справедливий суд з позицій європейської практики правосуддя» проведено виявлено сучасні засади права на справедливий суд на основі європейських

стандартів правосуддя, як основних підвалин досліджуваного права. Цей напрям дослідження пов'язаний із тим, що вітчизняне конституційне тлумачення поняття «права на справедливий суд» все ще не достатньо висвітлено, а отже відповідне поняття доцільно трактувати, спираючись на ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що сприятиме максимально повній та результативній нормативній регламентації досліджуваної конституційної категорії.

Обґрунтовано, що закладені у рамках Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права, а також свободи людини є першочерговими, фундаментальними для конституційного права, а її стаття 6 гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у розумінні конституційно-правового змісту права на справедливий суд характеризуються своїм доволі складним і динамічним характером. Європейський суд з прав людини, в свою чергу, не прагне давати формальне тлумачення нормам, зазначеним у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а навпаки, виходить безпосередньо з принципів розвитку права як такого, застосовуючи при цьому гнучкість стосовно національних законодавств. У деяких випадках Суд проводить свого роду синтез «автономних концептів», іншими словами, надає категоріям, зазначеним в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, сенсу, що не співвідноситься із закріпленим в Конституції національним та традиційним. Зазначена діяльність чітко санкціонована власне міжнародним договором, а як відомо його базис – це першорядність дотримання конституційних прав людини.

Аналіз суб'єктно-об'єктного складу змісту права на справедливий суд та змісту категорії «справедливий суд» правової держави дав можливість визначити комплекс його основних характеристик: 1) обізнаність особи щодо свого права на справедливий суд; 2) матеріальна, фактична можливість звернутися до судового органу задля захисту особою своїх порушених прав; 3) відповідне звернення особи, повинне спричинити початок дії механізму у системі державних інституцій, метою яких є захист вказаних прав особи або їх відновлення. Ці заходи мають призвести до відновлення прав особи шляхом правової діяльності відповідних державних органів.

У підрозділі 2.3 «Сутність організаційної змістовно-компонентної категорії конституційного права на справедливий суд» визначено, що до організаційної змістовно-компонентної складової конституційного права на справедливий суд відносяться такі компоненти як: незалежність суду; неупередженість суду; суд створений законом; незмінність суддів; кваліфікація суддів. Організаційна складова являє собою систему конституційно-правових принципів діяльності судової влади демократичної держави і включає у себе sudoустрій та внутрішню організацію судової влади.

Доведено, що для того, щоб визначити рівень незалежності окремого органу судової системи під час розгляду справ, Європейським судом з прав людини застосовуються наступні якісні параметри: прозорість процедури призначення судді на посаду; термін суддівської діяльності на відповідній посаді; існування

зовнішніх характеристик суддівської незалежності; гарантії діяльності судді при здійсненні ним правосуддя. Європейський суд розрізняє підходи при дослідженні неупередженості, один з яких є суб'єктивним, що торкається особистих переконань судді по конкретній справі, а інший – об'єктивним, за допомогою якого визначається, чи була наявною сукупність гарантій, що виключають будь-які сумніви в упередженості судді.

Аргументовано, що аналіз наукової юридичної літератури, а також Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики її застосування Європейським судом, дає підстави стверджувати, що правові позиції Суду, а також національне законодавство та юридична наука тісно пов'язують поняття неупередженості й незалежності суддів, а іноді вони вживаються як взаємозамінні.

Визначено, що об'єктивність – це категорія, спрямована на встановлення і оцінку фактичних обставин справи, а неупередженість – на ставлення судді до сторін і учасників справи. Наголошено, що теоретично ці поняття можна представити окремо, але в динаміці розвитку процесуальних відносин вони є рівнозначними і рівноцінними. Наголошено, що забезпечення неупередженості суддів завжди сприяє зміцненню їх об'єктивності.

Констатовано, що компетентний суд – це не тільки суд, уповноважений здійснювати правосуддя у повному обсязі з винесенням рішення по суті, а суд, у фаховості якого впевнена особа, котра до нього звертається. Наголошено, що у понятті «компетентний суд» відображено два сутнісних аспекти, а саме: компетенція суду та відповідність судді займаній посаді (професіоналізм, фаховість судді). Причому наявність у судді певних повноважень обумовлюється зайняттям суддею відповідної посади у суддівському корпусі, пов'язаної власне із набуттям статусу судді.

У підрозділі 2.4 «Природна змістовно-компонентна категорія конституційного права на справедливий суд та її складові» визначено особливості природної складової права на справедливий суд, до компонентів якої віднесено; фізичну доступність суду; фінансову доступність судових процедур; зрозумілість мови судочинства; можливість брати безпосередню участь у справі. Наголошено, що як в теорії, так і на практиці, «органічними» називають ті закони, які можуть бути прийняті при наявності безпосередніх приписів, що вказані в Конституції, або ж є, свого роду, невід'ємними.

Аргументовано, що беручи до уваги тезу про те, що правосуддя виступає фактично справедливим судочинством, то власне категорія правосуддя чітко пов'язується із доступом до такого. Судове рішення може вважатися правосудним лише в тому випадку, коли очевидною є його законність, обґрунтованість, справедливість, і таке рішення є прийнятим в розумний строк і реально виконуваним. Конституційне право на справедливий суд, що включає в себе аспект, пов'язаний з доступом до правосуддя, будучи природно-ліберальною цінністю, також є співвідносним з межами відповідної реалізації. На національному рівні їх встановлює Конституція, на яку опосередковано впливає Європейський суд з прав людини за допомогою «principle-exemplifying model». Доведено, що рішення Європейського суду з прав людини свідчать про те, що доступ до правосуддя має

певні обмеження, що встановлюються різними країнами за власним розумінням, проте їх застосування може залежати від волі людини, суду або закону.

Досліджено питання співвідношення права на виконання судових рішень із правом на доступ до правосуддя, внаслідок чого зроблено висновок про його належність до останнього. Адже відповідний доступ до правосуддя повинен забезпечуватися ефективним та повним відновленням порушених прав, свобод та інтересів особи. Підсумовано, що було б цілком правильним примусову реалізацію судових правозастосовних документів (виконання судових рішень) включити до процедурної складові конституційного права на справедливий суд.

У підрозділі 2.5 «Структура процедурної змістовно-компонентної категорії конституційного права на справедливий суд» визначено її особливості та основні елементи, а саме: розумний строк розгляду справи; публічність судового розгляду; рівність та змагальність сторін; одержання вмотивованого судового рішення; виконання судового рішення; правову визначеність та остаточність судового рішення.

Обґрунтовано, що Європейський суд з прав людини створив процесуальний «corpus juris» справедливого судочинства, шляхом еволюційного тлумачення виокремлення правил, які прямо не прописані в міжнародному договорі, тому для повного усвідомлення всієї сукупності процедурних компонентів права на справедливий суд здійснено ретельний аналіз належних прецедентів наднаціонального судового органу, внаслідок якого визначено, що процедурна складова компонентів дає можливість суб'єкту або ж його представнику здійснити матеріалізацію принципів рівності сторін, а також домогтися дотримання розумних строків вирішення спору на кожному з етапів судочинства.

Наголошено на неприйнятності вузького підходу до комплексних конституційних процедурних гарантій права на справедливий суд, сутність якого досі поетапно виявляється Європейським судом з прав людини в ході детального розгляду заяв суб'єктів звернення.

Наголошено, що право на виконання судового рішення протягом багатьох років поступалося іншим процедурним компонентам конституційного права на справедливий суд. Однак з часом, Європейський суд з прав людини, трактуючи його, надав докладні роз'яснення, власне, про сам судовий процес, який повинен відрізнятися не тільки публічністю і тимчасовим динамізмом, а й рівністю процедурних засобів в умовах дії принципу змагальності, від чого певною мірою залежить вмотивованість остаточних судових рішень.

Визначено, що поняття «справедливий суд» включає не лише процес реалізації судочинства, а й такі процеси, що реалізуються при формуванні суддівського корпусу та інших посадових осіб системи судоустрою. Забезпечення права на справедливий суд є комплексним процесом. Для його ефективної реалізації необхідно дотримання основних, вказаних у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Конституції України прав людини, створення ефективної системи судочинства, діяльність якої буде відповідати принципу верховенства права.

Розділ 3 «Досвід конституційно-правової регламентації та реалізації права на справедливий суд у провідних країнах світу і можливості його впровадження в Україні» містить п'ять підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Основи конституційного забезпечення права на справедливий суд в Австралії» констатовано, що Конституція Австралії визначає право на справедливий і публічний судовий розгляд в кримінальному і цивільному провадженнях як одну з фундаментальних гарантій ефективного судочинства.

Зазначено, що в якості головного органу-гаранту справедливості правосуддя відповідно до Глава III Конституції Австралії є Високий суд Австралії, де також визначається його юрисдикція і встановлюються межі його складу. Конституція Австралії також встановлює параметри юрисдикції та призначення, перебування на посаді, винагороди та відсторонення від посади судових службовців для кожного з федеральних судів (включаючи Високий суд).

Аргументовано, що окрім Конституції Австралії, нормативними гарантіями забезпечення права на справедливий суд виступають: 1) Закон «Про судочинство Австралії» 1903 р.; 2) Закон «Про федеральний суд Австралії» 1976 р.; 3) Закон «Про сімейне право» 1975 р.; 4) Закон «Про магістрати» 1999 р.; 5) Закон «Про адміністративні рішення (судовий перегляд)» 1977 р.; 6) Закон «Про докази» 1995 р.; 7) Закон «Про злочини» 1914 р.; 8) Закон «Про національну безпеку» 2004 р.

У підрозділі 3.2 «Нормативно-правовий механізм забезпечення права на справедливий суд у Великій Британії» в рамках дослідження регламентації та реалізації права на справедливий суд у Сполученому Королівстві, констатовано, що право на справедливий суд у Великій Британії, яка не має власної кодифікованої Конституції, гарантується ст. 6 Закону Великобританії «Про права людини» 1998 р. Цей закон забезпечує дотримання прав людини, закріплених в ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. Важливе місце у забезпеченні права на справедливий суд у Великій Британії посідає Габеас Корпус акт, який, починаючи із кінця XVII ст. визначав: 1) право затриманої особи з'ясувати причину її затримання відповідними органами та право вимагати від суду ретельної перевірки такої причини протягом доби; 2) право невинуватості особи до того моменту, коли її провину доведуть у судовому порядку; 3) право на забезпечення законного отримання необхідних доказів винуватості, виключаючи будь-який психічний та фізичний тиск; 4) право звичайного, а не надзвичайного суду або суду із особливими повноваженнями. Наголошено, що право на справедливий суд сьогодні є одним із основних прав, захищених Законом «Про права людини» Сполученого Королівства.

Доведено, що специфічна риса судової систем Великої Британії – наявність та функціонування у ній інституту присяжних. Внаслідок особливого статусу вказаного інституту контроль за діяльністю цих осіб та їх безпосередній відбір є першочерговим завданням судової системи. Певні елементи права на справедливий суд безпосередньо залежать, зокрема, від належної кількості присяжних, яка б забезпечувала винесення справедливого та безстороннього рішення. Роль присяжних у забезпеченні судочинства за суттю є функцією суду, за виключенням

того, що процес спрямовує професійний суддя, який, зокрема, і вирішує ті чи інші питання в процесі розгляду справи.

Аргументовано, що можливості забезпечення справедливого судочинства передусім залежать від того, як ефективно і злагоджено будуть діяти вищі державні судові установи. Прецедентна практика сприяє більшому ступеню прогнозованості судових рішень, оскільки за допомогою сукупності попередніх рішень судів фактично формується основа усієї судової практики у країні. Але разом із цим слід відмітити і певну недосконалість прецедентної системи судочинства через створення нових прецедентів для закриття правової прогалини. Разом із тим, британський законодавець контролює стан забезпечення права на справедливий суд, спираючись на належний рівень доступу до правосуддя, безсторонності суду, рівності сторін судового процесу.

У підрозділі 3.3 «Досвід конституційно-правової регламентації та реалізації права на справедливий суд у США» визначено, що з огляду на плюралізм законодавства та судових систем у різних штатах, важливе значення у судовій системі США мають принципи справедливості й верховенства права.

Доведено, що основою конституційно-правового забезпечення права на справедливий суд у США виступає Стаття III Конституції, яка гарантує, що кожна особа, звинувачена у правопорушенні, має право на справедливий судовий розгляд компетентним суддею та колегією присяжних. Четверта, п'ята, шоста і восьма Поправки до Конституції США передбачають додатковий захист права на справедливий суд для осіб, обвинувачених у скоєнні злочину. Білль про права Конституції США (відповідно до шостої Поправки) гарантує право обвинувачених у кримінальних справах у федеральних судах на швидкий судовий розгляд за участю неупереджених присяжних. Положення про належний процес чотирнадцятої Поправки поширює ці права на суди штатів. Варто також звернути увагу на дев'яту Поправку, де зазначено, що: «перерахування окремих прав в Конституції не применшує існування інших прав». Таке положення дозволяє громадянам ефективно захищати свої права, в тому числі і право на справедливий суд, в умовах безперервного розвитку суспільства.

Визначено, що велику роль в утвердженні права на справедливий суд відіграли такі принципи Конституції США, як принцип поділу влади, принцип федералізму і, особливо, принцип конституційного контролю. Констатовано, що інститут конституційного контролю являє собою систему практичної реалізації права на справедливий суд. Його основне завдання – перевірка прийнятих законодавчих актів на їх відповідність нормам Конституції США – тим, які безпосередньо прописані в ній, і тим, які цілком відповідають її духові. Верховним судом США були розроблені численні принципи, що дозволяють забезпечити реалізацію права на рівність перед законом і належну правову процедуру. Наведені результати дослідження дають можливість оцінити те фундаментальне значення, яке право на справедливий суд має для будь-якої демократичної держави.

Наголошено, що конституційно-правові механізми і інструменти, які були вироблені судовою системою США, можуть бути актуальними і для нинішньої української судової практики, навіть незважаючи на відмінності правових систем.

У підрозділі 3.4 «Конституційно-правова система гарантування справедливого судочинства в Канаді» визначено, що найбільш важливим нормативним положенням конституційно-правового регулювання права на справедливий суд у Канаді є Конституція Канади, а саме її розділ – Канадська хартія прав і свобод, яка закріплює право на справедливий суд та сприяє захисту законних прав людини переважно у кримінальних справах.

Аргументовано, що важлива гарантія права на справедливий суд у Канаді ставить завдання забезпечити відкритість і публічність при формуванні та діяльності органів правосуддя країни. Для того, щоб цього досягти, необхідно забезпечити прозорість судочинства, зокрема сприяти публічному веденню протоколів судового засідання і забезпеченню доступності рішень суду. Виходячи із вищевказаних задач, в Канаді сформовано систему електронного судочинства, використання якої забезпечить можливість ефективно: 1) звертатися до судових інстанцій електронним шляхом; 2) здійснювати цифрову фіксацію судових процесів; 3) проводити відеоконференції, залучаючи усіх необхідних учасників судового розгляду; 4) здійснювати безпечне електронне листування; 5) інформувати учасників процесу за допомогою календаря судових засідань; 6) користуватися реєстрами судових справ та інформаційними базами даних у сфері правосуддя.

В аспекті дослідження конституційно-правових гарантій забезпечення права на справедливий суд у Канаді визначено головні організаційні засади судочинства. Зокрема, судове адміністрування Канади і діяльність судових адміністраторів в суді першої інстанції характеризуються трьома характерними рисами, на яких варто звернути особливу увагу: 1) застосування партнерської концепції керівною ланкою судового органу; 2) пріоритетності ефективного надання необхідних послуг; 3) використання системного підходу в процесі здійснення управління та контролю за процедурою проходження судових справ, спрямованого на те, щоб забезпечити ефективний та справедливий розгляд справ у судах. Впровадження такого підходу сприятиме підвищенню ефективності доступу до судової інстанції учасників проваджень та їх представників, сприяючи максимальному зосередженню часу, уваги та ресурсів на повноцінному захисті порушених прав, свобод та інтересів в судах України на засадах справедливого судочинства.

Зроблено висновок, що досвід регламентації та реалізації права на справедливий суд у Канаді можна використати для формування практичних пропозицій щодо внесення відповідних змін до чинного законодавства України. Але, слід відзначити той факт, що Канада (окрім провінції Квебек) є типовим представником англосаксонської правової сім'ї, а тому будь-які запозичення у вітчизняне законодавство з неї будуть стикатися із певними труднощами, а отже потребуватимуть окремих механізмів впровадження.

У підрозділі 3.5 «Конституційно-правові особливості утвердження права на справедливий суд у провідних державах Європейського Союзу» наголошено, що дослідження конституційних основ забезпечення права на справедливий суд у країнах, що відносяться до Європейського Союзу, безумовно є корисним для

вітчизняної судової системи, що згодом має повністю інтегруватися в європейський правовий простір.

Аргументовано, що певним позитивним зразком для запозичення у питаннях справедливості правосуддя виступають конституційні основи забезпечення судочинства Франції, адже судова система цієї європейської держави достатньо гармонійно та ефективно поєднує основні аспекти романо-германської та англосаксонської правових сімей. Основним надбанням Франції у досліджуваному ракурсі можна визначити той факт, що англосаксонська і французька правові традиції у своєму природному поєднанні достатньо позитивно вплинули на розвиток інституту присяжних (журі), що у подальшому дозволило сформувати «дворівневу» структуру французького суду присяжних, як професійних суддів, так і представників громадськості. Певна схожість із вищезазначеною системою спостерігається і в Україні, для того, щоб оптимізувати відповідний інститут в українських реаліях сьогодення, є доцільним здійснити більш глибоке дослідження досвіду Франції у цих аспектах правосуддя. Але слід також зазначити, що не дуже вірним вбачається здійснення прямого запозичення українською моделлю позитивного досвіду формування і діяльності інституту присяжних із аналогічної французької моделі, оскільки Україна застосовує функції такого інституту лише в окремих ситуаціях.

Аргументовано, що судова система Франції та конституційно-правові засади її діяльності відповідають основним європейським принципам дотримання права на справедливий суд.

Визначено, що серед позитивних та корисних законодавчих аспектів для запозичення Україною із законодавства Франції представляють собою передусім конституційно-правові засади деталізованої нормативної регламентації принципів діяльності судді, умови визначення суддівської упередженості, правила формування складу суду, відводів та самовідводів суддів. В українському законодавстві запропоновано, спираючись на вдалий приклад Франції, більш детальне визначення підстав для суддівських відводів (самовідводів), що могло б надати додаткових гарантій для забезпечення неупередженості судових процедур і підвищення ефективності конституційно-правового гарантування права людини на справедливий суд в Україні.

Обґрунтовано конституційно-правові особливості забезпечення права на справедливий суд у Німеччині: 1) право на справедливий суд закріплюється на рівні Основного Закону; 2) практика застосування у правосудді рішень Європейського суду з прав людини є достатньо широкою; 3) право на справедливий суд являє собою основний принцип конституційного судочинства і визначається як фундаментальне процесуальне право; 4) право на справедливий суд конституційним чином поєднується із комплексом громадянських свобод та загальним правом на свободу; 5) базовим елементом права на справедливий суд визначено принцип оперативності, яким регламентовано вчасне завершення судового розгляду, виключаючи непотрібні процесуальні затримки; 6) конституційно-правові реформи судочинства Німеччини мають на меті не змінити види або кількість судів, а досягти, зміцнити та підтримати високий авторитет суду

в німецькому суспільстві; 7) конституційно-правовий механізм реалізації права на справедливий суд у Німеччині характеризується не тільки декларуванням відповідних положень у законодавстві та загальних принципах правосуддя, але й успішною практичною реалізацією, спираючись на ефективні організаційно-правові механізми забезпечення, головний з яких являє собою інститут конституційної скарги; 8) Закон Німеччини «Про суди» – основа реалізації права на справедливий суд, яка гарантує вільний доступ до правосуддя, незалежність та неупередженість суддів, публічність та рівність сторін; 9) гарантією забезпечення справедливого судочинства є ефективне використання суду шоффенів (присяжних), що забезпечує контроль юстиції, її прозорість, зміцнення впевненості у справедливості суду, підвищення якості розуміння кримінального судочинства, а також внесення здорового глузду в розгляд справи; 10) право на справедливий суд у Німеччині забезпечується, у першу чергу, беззаперечним законодавчим контролем, беручи при цьому до уваги практику Європейського суду з прав людини.

Доведено, що право на справедливий суд в Італії характеризується такими елементами як: 1) справедливість судового розгляду, регульованого законом; 2) рівність сторін; 3) змагальність сторін; 4) незалежність суддів; 5) інформованість обвинуваченого; 6) право обвинуваченого на здійснення перехресного допиту; 7) право наводити будь-які докази; 8) презумпція невинуватості; 9) обґрунтованість судових рішень; 10) право на оскарження.

Констатовано, що конституційно-правові гарантії справедливого судочинства Італійської Республіки характеризуються наступними особливостями: 1) гарантування права на справедливий суд на рівні Конституції Італії та процесуальних кодексів (цивільного та кримінального); 2) у практиці Європейського суду найбільш часто встановлено порушення права на справедливий суд саме з боку Італійської Республіки; 3) право на справедливий суд забезпечується розгалуженими юрисдикційними системами (зокрема, системою судів загальної юстиції, яка характеризується наявністю спеціалізованих судів – мирових судів, судів у справах неповнолітніх, судів асизів; військових судів із розгалуженою інстанційною структурою; адміністративною юстицією; спеціалізованими судами у справах природокористування; конституційною юстицією, яку представляє Конституційний суд Італії); 4) вагому роль у забезпеченні права на справедливий суд відіграє особлива модель інституту присяжних із утворенням окремих апеляційних округів; 5) наявність системи громадських організацій із захисту права на справедливий суд.

Виділено основні особливості системи забезпечення справедливого судочинства в Іспанії: 1) конституційне право на справедливий суд регулюється Конституцією Іспанії 1978 року; 2) з метою реалізації конституційного права на справедливий суд створені такі механізми як юридичні консультації, безкоштовна юридична допомога та адвокати з надання безкоштовної юридичної допомоги; 3) основна проблема забезпечення справедливого судочинства Іспанії пов'язана з невинуватими затримками у здійсненні правосуддя в іспанських судах і порушеннями презумпції невинуватості; 4) судочинство Іспанії здійснюється на

засадах змагальності, вільного доступу до суду, публічності, обґрунтованості доказів; 5) гарантією справедливості судочинства є інститут присяжних.

Зазначено, що поширення практики Європейського суду з прав людини та її результатів вносить певні зміни у конституційно-правову регламентацію та механізми застосування інституту присяжних в судочинстві багатьох держав, оскільки стає очевидним, що таке застосування не в повній мірі гарантує право на справедливий суд. Хоча у цьому випадку окремі складові, зокрема, іспанської «комбінованої» моделі присяжних, можуть бути корисними у контексті удосконалення вітчизняного законодавства.

Розділ 4 «Удосконалення конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні» містить чотири підрозділи.

У підрозділі 4.1 «Доктринально-нормативні проблеми конституційно-правового тлумачення справедливого судочинства в Україні» досліджено положення міжнародного, конституційного та спеціального законодавства, а також практику Конституційного Суду України в контексті тлумачення права на справедливий суд.

Констатовано, що у тексті Конституції України відсутнє безпосереднє закріплення права на справедливий суд. Водночас, окремі елементи досліджуваного права все ж таки наявні у різних статтях і розділах Основного Закону. Обґрунтовано, що фактично встановлюється спеціальна законодавча вимога імперативного дотримання гарантій справедливого судочинства при реалізації положень частин 1 та 2 статті 55 Конституції України. Аргументовано, що такий спосіб уніфікації інституційних гарантій при втіленні на практиці засад пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також частин 1 та 2 статті 55 Конституції України є однозначно дуже важливим, зважаючи на тотожність мети вказаних конвенційних та конституційних положень.

Керуючись положеннями частин 1 та 2 статті 55 Конституції України, визначено, що право людини і громадянина на справедливий суд в Україні має значно ширше значення (внаслідок розповсюдження його дії щодо права на судовий захист відповідно до статей 55, 64, 124, 129 та 129-1 Конституції України), ніж те, що надається відповідними рішеннями Європейського суду з прав людини, у яких дане право не виходить за рамки справедливості судочинства.

Аргументовано, що Конституційним Судом України, внаслідок офіційного тлумачення статей 24, ст. 55, ст. 129 та ст. 129-1 Конституції України, сформовано усталену судову практику не лише стосовно роз'яснення правового змісту таких конституційних основ судочинства, як «рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом», «гласність судового процесу», «розумні строки розгляду справи судом» та «обов'язковість судового рішення», але й конституційного гарантування та правового змісту принципу «справедливого розгляду» справи судом.

Обґрунтовано, що у статті 55 Конституції України прописана гарантія захисту судом прав, свобод та інтересів людини і громадянина, і з позиції Конституційного Суду України цього достатньо для гарантування права на справедливий суд у вітчизняному законодавстві. Водночас, зауважено, що зі змісту статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод випливає, що згідно із приписом,

який міститься в першому реченні, пункті 1 відповідної статті, наголошується, що сферу застосування статті 6 формально певною мірою обмежено тільки судовими справами, у яких фігурують цивільні права та обов'язки, а також питання про обґрунтованість кримінальних обвинувачень. Підсумовано, що, керуючись місією Конституції України як Основного Закону, та виходячи із важливості саме конституційної регламентації основоположних прав і свобод, право на справедливий суд не може бути конституційно-ігнорованим та має бути закріплене безпосередньо і чітко у тексті Конституції України, а саме у частині 2 статті 55.

У підрозділі 4.2 «Ціннісно-раціональні напрями вдосконалення інституційно-конституційних гарантій регламентації права на справедливий суд в Україні» досліджено актуальні питання вдосконалення інституційно-конституційних гарантій регламентації права на справедливий суд в Україні з ціннісних позицій.

Доведено, що застосування доктринального змісту поняття «суд, встановлений законом» в рамках концепції справедливого судочинства є нераціональним та юридично невірним щодо будь-яких державних або недержавних органів (комісій з розгляду трудових спорів, третейських судів або інших квазісудових органів чи інституцій), які не відповідають за своїм правовим статусом необхідним критеріям: є органом державної судової влади; утворюється, реорганізовується та ліквідується тільки шляхом здійснення спеціальної конституційно затвердженої процедури; є частиною конституційно визначеної судової системи України; має конституційно затвержені повноваження щодо здійснення правосуддя.

Аргументовано, що фундаментом існування авторитетної судової влади в Україні є незалежність суду, яка є частиною права на справедливий суд, та визначається як неупередженість, безсторонність судді у ході здійснення правосуддя, згідно із нормами закону, верховенства права та конституційних норм, за відсутності будь-якого зовнішнього або внутрішнього впливу.

Доведено, що безсторонність судді виражається у справедливому і рівному відношенні судді до кожної зі сторін судового провадження. Безсторонність вимагає, щоб суддя при розгляді конкретної справи був суб'єктивно вільним від особистих уподобань або упереджень до учасників процесу. Аргументовано, що безсторонність суддів є фундаментом справедливого судочинства, а отже необхідно забезпечити ці гарантії на конституційному рівні.

Констатовано, що об'єктивність судді визначається властивістю, сутність якої полягає у вимозі виражати таке ставлення до справи, яке дозволяє виявити як обтяжуючі, так і пом'якшуючі обставини, з тим, щоб постановити обґрунтоване і справедливе рішення. Об'єктивність відноситься до дослідження й оцінки обставин справи. Таким чином, об'єктивність – це категорія, спрямована на встановлення і оцінку фактичних обставин справи, а безсторонність – на ставлення судді до сторін і учасників справи. Теоретично ці поняття можна представити окремо, але в динаміці розвитку процесуальних відносин вони є рівнозначними і рівноцінними. Отже, забезпечення неупередженості суддів завжди сприяє зміцненню їх об'єктивності. Дотримання цих положень з боку усіх осіб, які звертаються до суду, є важливим для забезпечення реальної безсторонності суддів при розгляді справ.

Встановлено, що справедливість судочинства не обмежується закінченням справи шляхом винесення судового рішення. Відповідні права продовжують реалізовуватися вже на стадії виконання рішення, яка є фундаментальною частиною гарантії права людини на справедливий суд. Наголошено на неможливості відокремлення діяльності суду від безпосереднього виконання судового рішення, адже тим самим нівелюється його значення, а вся процесуальна діяльність суду втрачає будь-який сенс.

Спираючись на попередні результати дослідження конституційного забезпечення механізму права на справедливий суд в Україні запропоновано два основні напрями його вдосконалення. Першим виступає якісна гармонізація зазначеного механізму з європейськими стандартами, а другим, не менш важливим, є підвищення ефективності реалізації конституційного права на справедливий суд в межах конституційно-правової системи України.

У підрозділі 4.3 «Шляхи гармонізації конституційного законодавства в сфері забезпечення права на справедливий суд в Україні із європейськими вимогами справедливого судочинства» досліджуються сучасні аспекти конституційної гармонізації законодавства в сфері забезпечення права на справедливий суд в Україні із європейськими вимогами справедливого судочинства в контексті євроінтеграційної парадигми.

Наголошено, що для України на сьогоднішній день дуже важливим є формування громадянського суспільства, і його основою має стати наявність у країні справедливої та незалежної судової системи. Європейський досвід дасть змогу змінити реалії вітчизняного правосуддя, надавши відповідній системі ефективності. Проте такі зміни потребують коректної імплементації у національне, передусім, конституційне законодавство. Відповідно до сучасних реалій, право Європейського Союзу та його зовнішня політика все більше входять у сферу конституційного права України, а обов'язкове дотримання положень міжнародних договорів вже міститься у конституціях великої кількості провідних держав. Система взаємодії міжнародного і національного права являє собою систему правових норм, що узгоджує їх між собою, і саме завдяки такій системі можлива імплементація міжнародного права у вітчизняне законодавство.

Констатовано, що приведення Конституції України у відповідність до норм і принципів міжнародного права є наразі дуже актуальним і визначає гармонізацію конституційного законодавства України з правовими системами міжнародних організацій, зокрема, ЄС, як один з найважливіших напрямів узгодження законодавства України з міжнародно-правовими актами.

Запропоновано основні завдання гармонізації конституційного законодавства України із європейськими вимогами справедливого судочинства: 1) конституційна регламентація права на справедливий суд; 2) формулювання та закріплення процесу узгодження міжнародно-правових та національно-правових положень забезпечення права на справедливий суд; 3) підвищення рівня забезпеченості та захисту права на справедливий суд шляхом покращення відповідних стандартів, зокрема доступу до правосуддя, неупередженості суду, компетентності суду, безсторонності суду, недопущення примусу до самозвинувачення, доступу до

інформації, рівності сторін, швидкості судового розгляду, належної правової процедури, судових імунітетів, інстанційності, відповідальності за судову помилку, змагальності; 4) надання більших повноважень Верховному Суду, зокрема, можливостей самостійно створювати відповідні підходи та методи застосування судами європейських стандартів забезпечення права на справедливий суд, створювати відповідні рекомендації щодо імплементації європейського права в національне законодавство; 5) формування ефективного правового фундаменту щодо діяльності адвокатури та прокуратури як головних інститутів захисту права на справедливий суд; 6) підвищення рівня правової культури населення, що дозволить ефективно реалізовувати своє право на справедливий суд; 7) сприяння «розвантаженню» судової системи шляхом створення більш розгалуженої, але цілісної структури судів; 8) позбавлення процедур реалізації права на справедливий суд від будь-якого політичного впливу; 9) впровадження норм, що регулюють ситуації, у яких норма національного права йде у супереччя практиці ЄСПЛ чи нормам ЄКПЛ; 10) вироблення чіткого переліку критеріїв, яким саме чином потрібно здійснювати застосування регулюючих норм у судових рішеннях; 11) збільшення рівня грошових компенсацій за порушення стандартів справедливого судочинства; 12) забезпечення повної заборони будь-якої дискримінації громадян у процесі реалізації ними конституційного права на справедливий суд; 13) удосконалення системи електронного правосуддя; 14) упровадження ефективних механізмів судового адміністрування; 15) забезпечення ефективного контролю за діями суддів та балансу між процесуальним становищем учасників процесу; 16) деталізація нормативне визначення засад діяльності суддів, умов визнання їх упередженості, правил визначення складу суду, відводу та самовідводу; 17) забезпечення ефективного розповсюдження тексту рішень Європейського суду з прав людини стосовно справедливого судочинства по всіх інстанціях судової гілки влади, з відповідним перекладом, із метою надання можливості для суддів їх безперешкодному використанню.

У підрозділі 4.4 «Реалізаційні особливості вдосконалення неявних елементів конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні» як своєрідному узагальненні проведеного дослідження, обґрунтовуються шляхи вдосконалення реалізації конституційних положень справедливого судочинства в сучасних реаліях України.

В аспекті конституційно-правової реальності в Україні, можливості поведінки в межах, визначених правом на справедливий суд, дозволяють реалізовувати свої права, не порушуючи прав інших осіб. Можливість користування благом для реалізації своїх особистих інтересів є фундаментом реальності та дієвості норм права. Можливість вимагати дотримання своїх прав виступає гарантією прав людини, а можливість звернення до суду – дає можливість їх відстоювати.

Визначено, що поняття «механізм реалізації права на справедливий суд» розглядається у двох аспектах. Через суб'єктивну призму носієм відповідного права виступає певна особа, яка здійснює юридичні дії з метою захисту своїх інтересів та конституційних прав. Об'єктивно – вказаний механізм є сукупністю

правовідносин між певними суб'єктами, які регулюються нормами права, для яких характерна наявність юридичних фактів, та які мають на меті досягнення певних людських благ, зокрема, дотримання справедливості судочинства.

Підсумовано, що реалізація права на справедливий суд – це правова база особи, що задіяна у процесі судочинства, яка включає у себе сукупність усіх відповідних правових процедур, безпосереднього винесення судом рішення по справі, його остаточності, а також повного і реального виконання.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, яка полягає у визначенні особливостей конституційних засад забезпечення права на справедливий суд в Україні з подальшим формуванням пропозицій щодо удосконалення відповідного конституційного законодавства.

1. Для дослідження правового феномену справедливості в суспільстві найбільш ефективним є філософсько-методологічний підхід. Роль, яку відіграє соціальна справедливість у правовій складовій соціального порядку, полягає у легітимації наявної на даний момент нерівності. Існує значна різниця між поняттями справедливості в ролі цінності і справедливості як методу контролю. Основний масив проблем та труднощів, щодо аналізу феномену справедливості у сфері конституційного права, стосується питання відсутності меж ціннісного і регулятивного елементу відповідної доктрини. Конституційно-правові норми, які відповідають одна одній в плані юридичної сили і функціонують в одній площині суспільних відносин, не структуруються за своєю значимістю, у той же час особливістю цінностей, які роблять їх несхожими на норми, є наявність чіткої ієрархічної структури, що дає можливість структурувати їх за критеріями важливості або ж значущості. Модифікація конституційно-правових норм щодо принципу справедливості в правовій цінності дає можливість формувати відповідну ієрархію, а також порівнювати їх з метою створення правильного балансу між ними.

2. Обґрунтовано типологію справедливості та комплекс підходів стосовно її ціннісного розуміння у конституційно-правовій системі. В межах, обумовлених конституційним правом, сфер суспільного життя, спираючись на об'єкт, запропоновано диференціювати справедливість в рамках різниці парадигм на: 1) розподільну; 2) змістовну; 3) формальну; 4) процедурну; 5) ретрибутивну (відплатну); 6) дистрибутивну; 7) комутативну. Визначено філософсько-правовий феномен справедливості, шляхом виділення її функцій у суспільстві: 1) змістовної; 2) еталонної; 3) раціональної; а також розуміння, що тлумачення права на справедливий суд лежить не лише у конституційно-правовій сфері, а є багатогранним процесом, який включає у себе цілий комплекс понять: 1) справедливість; 2) верховенство права; 3) конституційність; 4) доступ до суду; 5) судовий захист; 6) судоустрій; 7) права людини. З точки зору конституційно-правової суті феномену справедливості, типи справедливості успішно

взаємодоповнюють і, в підсумку, сприяють реалізації конституційних принципів формування системи права держави.

3. Аналіз генези доктрини права на справедливий суд в історичних періодах стародавнього світу, античності, римського впливу, середньовіччя, епохи відродження, епохи нового часу, новітньої епохи, надав можливість визначити, що зміст права на справедливий суд із часом змінювався, шляхом то поглиблення, то, навпаки, надмірного звуження, аж допоки не набув сьогоднішньої глибини та значущості. Різні цивілізації у різні проміжки своєї історії розуміли категорії «суд», «право» та «справедливість» вельми неоднозначно. Право на справедливий суд, як юридичний феномен, потребує включення до свого змісту категорії «право», яка має характеризуватися суб'єктивним значенням. Вірне тлумачення категорії «суд» дає можливість її імплементації у сучасну концепцію розуміння права на справедливий суд, шляхом виділення його інституційних характеристик, функцій та завдань. У розумінні більшості філософів і юристів справедливість означає, в першу чергу, рівність та еквівалентність, що конкретизується в ряді правил, встановлених законодавством, у тому числі тих, що регулюють здійснення судочинства.

4. Обґрунтовано, що в результаті сучасних глобалізаційних процесів фіксується проникнення базових принципів міжнародного права та принципів Європейського Союзу у вітчизняну правову систему. Конституцією України закріплено головні засади конституційного ладу держави, основні права і свободи людини та громадянина, комплекс принципів побудови та ефективної роботи державних органів влади, органів місцевого самоврядування, основні засади формування громадянського суспільства, пріоритетні завдання для зовнішньої та внутрішньої політики країни. Визначено, що значна частина компонентів конституційного принципу верховенства права органічним чином інтегровані у сферу забезпечення конституційного права на справедливий суд. Справедливий суд у конституційному державно-правовому механізмі може вважатися таким, коли повністю функціонує на основі принципів утвердження ефективного захисту закріплених прав, свобод та законних інтересів особи, які мають виключний пріоритет над державними інтересами, та в тому випадку, коли такі інтереси не несуть загрози завдання шкоди суспільству чи окремим його членам.

5. В результаті визначення спеціального суб'єктно-об'єктного складу конституційного права на справедливий суд, практична система втілення якого має формуватися, спираючись на засади надання переважної значущості захисту законних прав та інтересів суб'єктів у порівнянні із інтересами держави настільки, наскільки це є прийнятним для більшої частини суспільства, обґрунтовано сучасні основи конституційного права на справедливий суд, спираючись на основні європейські стандарти, як ключові підвалини досліджуваного права, які базуються на засадах статті 6 Європейської Конвенції з прав людини, принципи якої трактуються Європейським судом з прав людини. Наголошено, що конвенційним чином затверджене право на справедливий суд володіє першочерговим та фундаментальним значенням для конституційного права України. Аргументовано, що право на справедливий суд у розумінні європейського законодавця гарантує

право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, у процесі визначення цивільних прав та обов'язків особи чи в процесі розгляду будь-якого кримінального обвинувачення, яке пред'являється особі. Визначено важливість прецедентних основ забезпечення права на справедливий суд, сформованих Європейським судом з прав людини в процесі дослідження та аналізу кейсів відповідної практики, які чинять беззаперечний вплив на конституційне право України.

6. Наголошено, що організаційна змістовно-компонентна складова права на справедливий суд є частиною, що включає у себе судоустрій та внутрішню організацію судової влади, і з цієї причини зазначена складова досліджувалася виключно в тій її частині, яка відноситься безпосередньо до проблеми ефективної реалізації конституційних основ правосуддя. Визначено, що у державах, якщо вони хочуть продемонструвати прихильність до конвенційних постулатів, спираючись на власні конституційні норми, необхідними є судові процедури, що забезпечують законність у кожному конкретному спорі і кореспондуються в дійсності з органічними, процедурними та природними компонентами. Як організаційний компонент категорії конституційного права на справедливий суд виділено компетентність суду, як його властивості у значенні високого фахового рівня судді. Визначено, що компетентний суд – це не тільки суд, уповноважений здійснювати правосуддя у повному обсязі з винесенням рішення по суті, а суд, у кваліфікованості якого впевнена особа, котра до нього звертається.

7. Аргументовано, що центральним компонентом природної змістовно-компонентної складової конституційного права на справедливий суд є право на доступність до суду (доступності правосуддя). Виокремлено три складові елементи доступності до суду: інституціональна, економічна та процесуальна доступність. Наголошено, що беручи до уваги тезу про те, що правосуддя виступає фактично справедливим судочинством, то власне категорія правосуддя чітко пов'язується із доступом до такого. Поняття доступності правосуддя можна визначити, використовуючи юридичну конструкцію «правосудного судового рішення». Відповідно до зазначеної конструкції, будь-яке судове рішення може вважатися правосудним лише в тому випадку, коли очевидною є його законність, обґрунтованість, справедливість, і таке рішення є прийнятим в розумний строк і реально виконуваним. Констатовано, що конституційне право на справедливий суд, що включає в себе аспект, пов'язаний з доступом до правосуддя, будучи природно-ліберальною цінністю, також є співвідносним з межами реалізації. На національному рівні їх встановлює Конституція України, на яку опосередковано впливає Європейський суд з прав людини.

8. Визначено, що процедурні гарантії права на справедливий суд є першочерговими при дослідженні та аналізі ефективності забезпечення відповідного права. Доведено, що найбільш широке тлумачення процедурних компонентів права особи на справедливий суд характеризується: публічністю судового розгляду, змагальністю процесу і рівності сторін, розумного строку розгляду справи, безумовного виконання рішення суду. Наголошено на

неприйнятності вузького підходу до комплексних конституційних процедурних гарантій права на справедливий суд, сутність та зміст якого до сьогодні поетапно виявляється та формується Європейським судом з прав людини в ході детального аналізу відповідних заяв, які надходять від суб'єктів звернення. Розмежовано дефініції гласності та відкритості судового процесу. Визначено, що рівність сторін є невід'ємною конституційною рисою судочинства, яка припускає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представити свою справу в умовах, за яких жодна зі сторін не має очевидної переваги. Аргументовано, що принцип змагальності означає, що сторони мають право ознайомлюватися з усіма доказами чи запереченнями, залученими до справи, коментувати їх.

9. Дослідження конституційно-правових гарантій забезпечення права на справедливий суд Австралії дало змогу визначити, що Конституція цієї країни визначає право на справедливий і публічний судовий розгляд в кримінальному і цивільному провадженнях як одну з фундаментальних гарантій ефективного судового розгляду. Конституційні гарантії забезпечення права на справедливий суд Австралії включають: 1) рівність усіх людей перед судами і трибуналами; 2) право на справедливий і публічний розгляд справи в компетентному, незалежному і неупередженому суді або трибуналі, заснованому законом; 3) презумпцію невинуватості; 4) мінімальні гарантії у кримінальному провадженні, такі як право на адвоката та недопущення примусу до самозвинувачення. Обґрунтовано обсяг конституційного права на справедливий суд в Австралії, до якого включено наступні категорії: 1) рівність сторін; 2) право на публічне слухання; 3) незалежність та неупередженість суду.

10. В рамках дослідження регламентації та реалізації гарантій права на справедливий суд у Великій Британії, констатовано, що у її механізмі правосуддя органічно поєднуються здобутки та основні переваги системи англосаксонського права із загальноєвропейським уявленням про справедливе судочинство, що гарантується Європейською конвенцією з прав людини. Право на справедливий суд сьогодні є одним із основних прав, захищених Законом «Про права людини» Сполученого Королівства. Аналіз співвідношення права на справедливий суд у Сполученому Королівстві у розрізі практики Європейського суду з прав людини та внутрішнього законодавства продемонстрував наближення британського і романо-германського права, спираючись на приклад відмови Великої Британії від певної частки власних історично-правових традицій в сфері правосуддя з метою забезпечення взаємодії національних судів із судовими органами держав Європейського Союзу, не дивлячись на «брексіт», і формування ефективного забезпечення захисту прав британських громадян, постійно покращуючи стандарти справедливого судочинства, зокрема: 1) доступу до правосуддя; 2) неупередженості суду; 3) безсторонності суду; 4) доступу до інформації; 5) рівності сторін.

11. Визначено, що Конституція США передбачає гарантії справедливого судового розгляду, що включають: 1) право на неупереджене журі присяжних; 2) право на належну правову процедуру; 3) право на очну ставку / виклик свідків; 4) право на адвоката. Наголошено, що конституційно закріплена справедливість

судових проваджень являє собою невід'ємну частину правосуддя США, що, у свою чергу, сприяє запобіганню судових помилок та захистові невід'ємних прав людини. Визначено особливості конституційно-правового забезпечення права на справедливий суд у США: 1) зразковість конституційно-правових гарантій справедливого правосуддя; 2) чіткість та конкретність обмежень громадян у можливостях реалізувати власне право на справедливий суд; 3) міцний конституційно-правовий фундамент адвокатської діяльності як ключового інституту захисту права на справедливий суд; 4) присутність у Конституції застарілих норм; 5) ієрархічна рівність конституційних норм справедливого судочинства із нормами інших правових актів; 6) високий рівень правової культури населення, що дозволяє реалізовувати свої право на справедливий суд, шляхом утворення спеціалізованих, благодійних юридичних організацій; 7) відсутність єдиної вертикалі судової влади; 8) реалізація права на справедливий суд у штатах знаходиться під значним впливом політичної сфери, що пов'язано із виборністю суддів; 9) висока незалежність федеральних суддів; 10) наявність чітких принципів справедливого правосуддя; 11) участь у судовому процесі присяжних, громадян, які не мають спеціальної освіти і відношення до судової системи; 12) високі витрати на судовий процес; 13) розгалужена система судів нижньої ланки; 14) наявність потужного інституту конституційного контролю; 15) наявність основоположних доктрин забезпечення права на справедливий суд (належна правова процедура, рівний захист законів); 16) великі розміри матеріальних компенсацій у справах; 17) дискримінація певних категорій осіб за різними ознаками.

12. Визначено, що конституційні гарантії забезпечення права на справедливий суд у Канаді включають: 1) право на отримання інформації про злочин; 2) право на судовий розгляд в розумний термін; 3) право не піддаватися примусові бути свідком; 4) право на презумпцію невинуватості; 5) право на «повну відповідь і захист»; 6) право на незалежний та неупереджений трибунал; 7) право не отримувати відмову в розумному звільненні під заставу (право розумної застави); 8) право на суд присяжних; 9) право не бути визнаним винним, якщо дія не є правопорушенням; 10) право не піддаватися повторному покаранню; 11) право на менше покарання.

Серед особливостей забезпечення права на справедливий суд у Канаді виділено найбільш привабливі стосовно рецепції українським законодавством: 1) важливість ролі присяжних у кримінальному провадженні, а разом із цим змагальність та неупередженість в процесі формування складу суду присяжних регламентується конституційними нормами; 2) відбувається застосування класичного підходу до прецедентного права; 3) незалежність та безсторонність складу суду гарантується широким спектром нормативно-правових актів; 4) при вирішенні колізій у правосудді, важливу роль відіграє загально-правова доктрина; 5) конституційним чином забезпечується належна організаційна складова судочинства, що робить більш ефективною реалізацію права людини на справедливий суд та забезпечує відкритість і прозорість судової системи.

13. Констатовано, що конституційне право на справедливий суд у Франції має наступні особливості: 1) закріплено на рівні Конституції Франції; 2) містить чіткий перелік елементів; 3) забезпечується основними правовими принципами; 4) в окремих важливих випадках гарантується інститутом присяжних; 5) фундаментом справедливого судочинства виступають рішення Європейського суду з прав людини; 6) важлива роль відводиться адвокатам та прокурорам.

Обґрунтовано конституційно-правові особливості забезпечення права на справедливий суд у Німеччині: 1) право на справедливий суд закріплюється на рівні Основного Закону; 2) базовим елементом права на справедливий суд визначено принцип оперативності, яким регламентовано вчасне завершення судового розгляду, виключаючи процесуальні затримки; 3) конституційно-правові реформи судочинства Німеччини мають на меті не змінити види або кількість судів, а досягти, зміцнити та підтримати високий авторитет суду в німецькому суспільстві; 4) право на справедливий суд у Німеччині забезпечується, у першу чергу, беззаперечним законодавчим контролем, беручи при цьому до уваги практику Європейського суду з прав людини.

Констатовано, що конституційно-правові гарантії справедливого судочинства Італійської Республіки характеризуються наступними особливостями: 1) гарантування права на справедливий суд на рівні Конституції Італії та процесуальних кодексів (цивільного та кримінального); 2) у практиці Європейського суду найбільш часто встановлено порушення права на справедливий суд саме з боку Італійської Республіки; 3) право на справедливий суд забезпечується розгалуженими юрисдикційними системами; 4) вагому роль у забезпеченні права на справедливий суд відіграє особлива модель інституту присяжних із утворенням окремих апеляційних округів; 5) наявність системи громадських організацій із захисту права на справедливий суд.

Визначено, що модель конституційно-правового забезпечення реалізації права на справедливий суд в Іспанії включає у себе: 1) свободу від тривалого тримання під вартою до початку судового слухання; 2) свободу від невинуватого покарання; 3) право на «habeas corpus»; 4) право швидкого судового розгляду; 5) право на неупередженість суддів; 6) право на справедливий судовий розгляд і належну правову процедуру; 7) право на апеляцію.

14. Аналіз конституційно-нормативного закріплення основ справедливого судочинства показав, що у тексті Конституції України відсутнє безпосереднє закріплення права на справедливий суд. Водночас, окремі елементи досліджуваного права містяться у різних статтях, та розділах Основного Закону. Керуючись місією Конституції України як Основного Закону, та виходячи із важливості саме конституційної регламентації основоположних прав і свобод, право на справедливий суд не може бути конституційно-ігнорованим та має бути закріплене безпосередньо і чітко у тексті Конституції України. Право людини і громадянина на справедливий суд в Україні має значно ширше значення (внаслідок розповсюдження його дії щодо права на судовий захист, відповідно до статей 55, 64, 124, 129 та 129-1 Конституції України), ніж те, що надається рішеннями Європейського суду з прав людини, в яких відповідне право не виходить за рамки

справедливості судочинства. Конституційний Суд України сформував усталену судову практику у контексті офіційного тлумачення юридичного змісту частин 1 та 2 статті 55 Конституції України. Фундаментальними складовими конституційного права особи на судовий захист, як частини права на справедливий суд, виступають: право на звернення до суду; неможливість відмови у правосудді; право на доступ до правосуддя; доступність правосуддя; доступ до апеляційного оскарження; доступ до Конституційного Суду України.

15. В результаті виокремлення ціннісно-раціональних напрямів вдосконалення інституційно-конституційних гарантій регламентації права на справедливий суд в Україні, визначено, що основними нормативними гарантіями конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні з ціннісно-раціональних позицій мають виступати: справедливість та експліцитність судочинства; розгляд справи упродовж розумного строку; незалежність суду; безсторонність суду; утворення суду законом. Фундаментом існування авторитетної судової влади в Україні є незалежність суду, яка є частиною права на справедливий суд і є професійною діяльністю суддів під час розгляду тієї чи іншої справи, яку вони здійснюють, керуючись принципом верховенства права та правильним його застосуванням у конкретній ситуації, без будь-якого зовнішнього втручання. Основною гарантією об'єктивної незалежності суддів є усунення зовнішніх впливів на суд при прийнятті ним рішення по справі, суб'єктивна ж безсторонність суддів має забезпечуватися, насамперед, шляхом удосконалення процесуальних механізмів відводу суддів. Незалежність суду як конституційна гарантія забезпечення права на справедливий суд в Україні включає у себе принцип безсторонності, що виражається у справедливому і рівному відношенні судді до кожної із сторін судового провадження. Безсторонність суддів є фундаментом справедливого судочинства, а отже необхідно забезпечити її гарантії на конституційному рівні. Відповідно до конституційно-правової регламентації справедливого судочинства суд повинен бути створений згідно з визначеною законом процедурою та при дотриманні заборони на формування особливих судів, а також відповідно до принципу законності складу суду.

16. Гармонізація українського конституційно-правового механізму забезпечення права на справедливий суд із європейськими нормами у своїх реалізаційних аспектах потребує, у першу чергу, значних змін та доповнень у національному законодавстві, формування професійної юридичної експертизи для будь-яких прийнятих державою законів, контролю за професійною діяльністю усіх осіб, які мають відношення до судової системи – від суддів до адвокатів і прокурорів. Визначено низьку ефективність дії міжнародних засад справедливого судочинства, імплементованих у національне законодавство через нестачу фінансування відповідної системи. Аргументовано особливе місце міжнародної судової практики у рамках конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні.

17. Визначено, що реалізація права на справедливий суд – це правова база особи, що задіяна у процесі судочинства, яка включає у себе сукупність усіх відповідних правових процедур, до безпосереднього винесення судом рішення по

справі, його остаточності, а також повного і реального виконання. При дослідженні особливостей реалізації конституційно-правових гарантій справедливого судочинства виявлено, що на сьогоднішній день, при потужній міжнародній допомозі, в Україні сформовано масштабну систему економічної підтримки судової реформи, яка, проте, була у значній мірі нівельована повномасштабним вторгненням російської федерації. Але механізми розбудови відповідних ініціатив збереглися, як і відповідна програма, фундаментом якої є проєктний підхід. Відповідний підхід показав суттєві результати у рамках наближення вітчизняного судочинства до європейських стандартів. Завдяки його появі був сформований специфічний методологічний механізм для забезпечення права на справедливий суд в Україні. Стратегія реформування системи правосуддя, яка реалізується в Україні, має першочергове значення для повноцінної реалізації конституційних гарантій права людини на справедливий суд. Процес реалізації права на справедливий суд у вітчизняному правовому просторі певним чином виходить за межі самої процедури судочинства і охоплює також захист права людини на справедливе судочинство у кожній окремій справі, незалежно від її специфіки.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Завальнюк І.В. Справедливе судочинство в Україні: конституційно-правові аспекти теорії та практики : монографія. Одеса : Юридика, 2024. 528 с.

Рецензія:

Гусарев С.Д. Конституційно-правовий вимір справедливого судочинства в Україні : рец. на кн. Завальнюк І.В. «Справедливе судочинство в Україні: конституційно-правові аспекти теорії та практики». *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 140-142.

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

2. Завальнюк І.В. Генеза філософсько-правового феномену справедливості судового розгляду в конституційному праві. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 36-46.

3. Завальнюк І.В. Доктринальні особливості конституційного права на справедливий суд. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2022. Т. 33(72), № 4. С. 9-13.

4. Завальнюк І.В. До питання поняття права на справедливий суд. *Часопис Київського університету права*. 2020. №4. С. 171-174.

5. Завальнюк І. В. Еволюція концепції «справедливий суд» у конституційно-правовій доктрині. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 4 (33). С. 3-6.

6. Завальнюк І.В. Законність та обґрунтованість судового рішення як гарантія реалізації засад справедливості судового розгляду. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2021. № 10. С. 62-71.

7. Завальнюк І.В. Значення європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у реалізації конституційного права на справедливий суд в державах Європи та Україні: проблеми правозастосування. *Правові новели*. 2021. № 15. С. 5-16.

8. Завальнюк І.В. Компетентність суду як організаційний змістовий компонент конституційного права на справедливий суд. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2022. № 58. С. 15-20.

9. Завальнюк І.В. Конституційно-правові аспекти догматичної та емпіричної справедливості суду. *Приватне та публічне право*. 2021. № 4. С. 10-17.

10. Завальнюк І.В. Конституційно-правова кваліфікація права на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 46-52.

11. Завальнюк І.В. Конституційне право на справедливий суд: історико-правове дослідження нормативної регламентації. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 88-100.

12. Завальнюк І.В. Міжнародно-правове підґрунтя розвитку права на справедливий суд в конституційному праві України. *Юридичний бюлетень*. 2021. № 20. С. 14-23.

13. Завальнюк І.В. Незалежність суддів, змагальність і рівноправність сторін як складові частини справедливого судового розгляду. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 174-182.

14. Завальнюк І.В. Поняття і зміст справедливості суду в стадії судового розгляду. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 3. С. 1-8.

15. Завальнюк І.В. Поняття «право на судовий захист»: сучасні науково-теоретичні погляди. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. Вип. 44. С. 14-17.

16. Завальнюк І.В. Право на справедливий суд в контексті конституційно-правового реформування судової системи України. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 16-23.

17. Завальнюк І.В. Право на справедливий суд: змістоутворюючі елементи в контексті практики європейського суду з прав людини. *Приватне та публічне право*. 2021. № 3. С. 3-9.

18. Завальнюк І.В. Право на справедливий суд: незалежність та безсторонність суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 62-66.

19. Завальнюк І.В. Право на справедливий суд та право на судовий захист: аспекти співвідношення. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 52-59.

20. Завальнюк І.В. Право на справедливий суд у сучасному європейському конституціоналізмі. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 24. С. 18-24.
21. Завальнюк І.В. Презумпція невинуватості в конституційному праві на справедливий суд. *Правові новели*. 2022. № 18. С. 5-13.
22. Завальнюк І.В. Процедурно-правова специфіка догматичної та емпіричної справедливості суду: конституційне дослідження. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 6. С. 20-26.
23. Завальнюк І.В. Роль європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у становленні конституційного права на справедливий суд: проблеми інкорпорації. *Нове українське право*. 2021. № 6. С. 71-83.
24. Zavalniuk I.V. Establishment of constitutional guarantees for the openness of the administration of justice as the basis of the right to a fair trial in conditions of economic turbulence as a result of military actions. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8 No. 4. pp. 70-76.
25. Zavalniuk I., Smutok I. Nobility Court in Lviv (1783 – 1855): organization, functioning, legal basis of activity. *East European Historical Bulletin*. No. 28 (2023) pp. 49-57.
26. Zavalniuk I.V. Realization of the constitutional right to a fair trial in the context of the pandemic-economic crisis. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8 No. 3. pp. 72-77.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

27. Завальнюк І.В. Сутність категорії справедливості правосуддя в сучасному конституційному праві. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 18–19 червня 2021 р.* Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2021. С. 13-17.
28. Завальнюк І.В. Конституційно-правове регулювання права на справедливий суд в Україні. *Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали XXI всеукраїнської наукової конференції, м. Харків, 25–26 березня 2020 року.* Харків: Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2020. С. 15-16.
29. Завальнюк І.В. Стандарти справедливого судового розгляду: суд, створений на підставі закону. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 липня 2021 року.* Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 10-12.
30. Завальнюк І.В. Стандарти справедливого судового розгляду: компетентний суд. *Проблеми та стан дотримання і захисту прав людини в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20–21 серпня 2021 р.* Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 16-18.
31. Завальнюк І.В. Стандарти справедливого судового розгляду:

незалежність суду. *Людина і закон: публічно-правовий вимір*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 1–2 жовтня 2021 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 20-22.

32. Завальнюк І.В. До конституційно-правового розуміння явища справедливості. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 19–20 листопада 2021 р. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2021. С. 10-12.

33. Завальнюк І.В. Судовий та суддівський розсуд в контексті дослідження конституційних засад справедливості судочинства. *Права та обов'язки людини у сучасному світі*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, Україна, 12–13 листопада 2021 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 9-12.

34. Завальнюк І.В. Право на справедливий суд: конституційні аспекти інтерпретації статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, Україна, 10–11 грудня 2021 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 15-19.

35. Завальнюк І.В. Зобов'язання по забезпеченню справедливості суду в системі конституційного права України. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17–18 грудня 2021 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 23-26.

36. Завальнюк І.В. Право на справедливий суд: типологія концепцій розуміння. *Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику*: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 21–22 січня 2022 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С. 97-98.

37. Завальнюк І.В. Визнання та захист права на справедливий суд: конституціоналістичне розуміння. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 28–29 січня 2022 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2022. С. 65-67.